

Славянскі

1

У НУМАРЫ:

Аповесць В. БЫКАВА «Аблава»

**Драма І. ЧЫГРЫНАВА
«Чалавек з мядзвезджым тварам»**

**Запісныя кніжкі
У. КАРАТКЕВІЧА**

Нарыс А. ЛІСА «Браты Гарэцкія»

1989

Полымя

1

**ШТОМЕСЯЧНЫ ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦ-
КІ І ГРАМАДСКА-ПАЛІТЫЧНЫ ЧАСОПІС
ОРГАН САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР**

(717)

ЗАСНАВАНЫ ў 1922 ГОДЗЕ

1989

СТУДЗЕНЬ

Галоўны рэдактар Сяргей ЗАКОННІКАЎ.

Рэдакцыйная калегія: Яўген Бабосаў, Рыгор Барадулін, Янка Брыль, Дзмітрый Бугаёў, Анатоль Вялюгін, Віктар Каваленка, Уладзімір Калеснік, Кандрат Крапіва, Іван Навуменка, Генадзь Пашкоў (намеснік галоўнага рэдактара), Іван Пташнікаў, Максім Танк, Кастусь Цвірка, Іван Чыгрынаў, Іван Шамякін, Рыгор Шкраба.

Адказны сакратар Віктар Ракаў.

«Полымя» № 1

**Издательство «Полымя»
Государственного комитета
Белорусской ССР
по делам издательств,
полиграфии
и книжной торговли
Минск**

**Мінск,
выдавецтва «Полымя»**

На беларусском языке

© «Полымя», 1989.

ЗМЕСТ

ПРОЗА

- ВАСІЛЬ БЫКАУ. Аблава. Аповесць 4
ІВАН ЧЫГРЫНАУ. Чалавек з мядзведжым тва-
рам. Драма 52
МІКОЛА ДУБОУСКІ. «Шапэн». Апавяданне 93

ПАЭЗІЯ

- АРТУР ВОЛЬСКІ. Беларусі. Пагоня. Каганец. За-
вошта. Плача Прыпяць. Вітаю! Вершы 48
СЯРГЕЙ ГРАХОУСКІ. Споведзь. Юнакі. Чарга. Ко-
лішні страх. Страшны суд. На гэтым свеце. На
апошняй вярсе. Вершы 85

- СЯРГЕЙ ПАНІЗНІК. Стырно. У новым мікрараёне.
Вершы 91

- ВАСІЛЬ МАКАРЭВІЧ. Каляда. Верш 115

- АЛЕСЬ БАДАК. ***Перапэцканы аб цемень... ***Па-
зайздрышчу я вольнаму ветру... Вершы 117

З ЛІТАРАТУРНАЙ СПАДЧЫНЫ

- ЯЗЭП ПУШЧА. Неадасланыя лісты. На свеце боль
і смутак ёсць... Крытыку. Навагодняе віно. Вершы.
Уступнае слова І. Багдановіч. Публікацыя С. Плаш-
чынскай 118

НОВЫЯ ПЕРАКЛАДЫ

- АМАР ХАЯМ. Рубаі. Пераклаў Рыгор Барадулін 122

ПУБЛІЦЫСТЫКА. НАРЫСЫ

- МІКАЛАЙ ВАСЬКОУ. Ваша ўлада: дзейнічайце 129

- АРСЕНЬ ЛІС. Браты Гарэцкія 138

УСПАМІНЫ. ДЗЕННІКІ. ДАКУМЕНТЫ

- УЛАДЗІМІР КАРАТКЕВІЧ. У дарозе і дома. З за-
пісных кніжак. Публікацыя Н. Кучкоўскай. Пад-
рыхтоўка да друку Я. Янушкевіча 164

КРЫТЫКА І ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВА

- АЛЯКСЕЙ ГАРДЗІЦКІ. Перазовы сяброўства 184

- ГЕОРГІЙ КОЛАС. Аўтографы дзевяты і дзесяты 193

- ЗАІР АЗГУР. «Дзень ёсць дзень...» 206

СЯРОД КНІГ

- ГАЛІНА ТЫЧКА. Колас па коласу... 211

- ВАЛЯНЦІНА ЛОКУН. Працяг лёсу 214

- ГЕНАДЗЬ ШУПЕНЬКА. Слова халоднае і сагрэтае
сэрцам 217

ДЗЯДОЎНІК НА ПАРНАСЕ

- МІХАСЬ СКРЫПКА. Гусінае і залатое. Дэбютанту.
Эпіграмы 223

- РЫГОР ЮРКЕВІЧ. У паход. Пародыя 223

ня ваеннага часу перадаў рамантыку-ідэалісту—малодшаму лейтэнанту камсorghу дывізіёна Паўлу Шыянку. «Соладка шумяць бярозы! Але нядобра шамаціць папера, калі на яе наступаш ботам! Дзівоснае неба! Халодна-празрыстае, як вунь тыя нявыбітыя шыбы, аднак жа дзень спякотны, сапраўды чэрвеньскі. У Мурманску здараліся ўлетку цёплыя дні, у сорак другім, калі горад спалілі, мы нават купаліся. Але такога сенакоснага настрою не з'яўлялася. Сказаць Калбенку, што ў мяне сенакосны настрой? Няхай пасмяецца».

З такім настроем знаёміцца герой з горадам Мядзведжагорскам, толькі што адбітым у фінаў, дакладней, горад узяты без бою, фіны самі яго пакінулі з нейкіх сваіх меркаванняў. І такое ўзнёсла-лірычнае ўспрымання свету героем не вытлумачваецца толькі тым, што воіны ўвайшлі ў вызвалены горад. Яно характэрна для ўсяго апавядання ў цэлым.

Праўда, у рамане можна сустрэць, хоць і досыць рэдка, моманты, калі ўжо сталы апавядальнік імкнецца падмяніць «я-апавядальніка» ў маладым узросце: «І пабег па палубе маладым казлом. Да трапа. Першы спусціўся ў човен» (неадпаведнасць у плане лексічным) альбо выцясняецца самім аўтарам. «Пагрузка, разгрузка ў эшалоны часцей, якія не часта перакідваюць з месца на месца і якія па гэтай прычыне абжываюцца, абрастаюць, што мохам, рознай ваеннай маёмасцю,—самае бязладнае на вайне, тлумнае, стыхійнае—што панічнае адступленне. Камандны механізм, дакладны ў баявой абстаноўцы, пачынае даваць перабоі». І гэтак далей... Тут і не ўласцівая мове апавядальніка аб'ектываваная інтанацыя, і стыль, які адпавядае больш навуковай мове, чым размоўнай я-героя.

Вобраз Шыянка выклікае складанае пачуццё. Гэта граматны палітработнік, які мае няхай сабе і невялікі, але ўжо свой вопыт жыцця, вопыт работы з людзьмі. Сялянскі сын, студэнт тэхнікума да вайны, у час вайны ён камандаваў гарматай і ўзводам. А цяпер—камсorgh дывізіёна. У гістарычнай інверсіі пададзены падзеі франтавога жыцця героя. То ён звяртаецца да зімы 42-га года на бераг Кольскага заліва, то яшчэ далей—да кастрычніка 40-га года ў Мурманск, у вучэбную батарэю, дзе пачыналася яго армейская біяграфія. Такіх рэтраспектыўных эпизодаў-успамінаў шмат у рамане. З аднаго боку, яны значна пашыраюць біяграфію вайны, з другога ж—дапамагаюць аўтару высветліць тыя ці іншыя бакі псіхалогіі героя, яго ўнутраны свет.

Шыянок—дэмакратычны і просты, ён выклікае прыязнае пачуццё да сябе тым, што ўмее спачуваць людзям, умее адчуваць чужы боль. У тэксце

можна знайсці мноства характарыстык героя, праўда, асаблівай разнастайнасцю альбо, дакладней, супярэчлівасцю яны не вызначаюцца. Парторг Калбенка, «чалавек добры, душэўны, але занадта прамы—сячэ з-за пляча. Ё не ў брыво, а ў вока», гэты самы Калбенка ў пачатку рамана сур'ёзна адзначаць: «Ідэаліст ты, Паўлік. З табой будзеш хадзіць у падраных кальсонах і тады, калі прыйдзем у Берлін». Затым, крыху падумаўшы, ён дадае: «Цяжка нам будзе з такімі, як ты. Пасля вайны». Гэтая характарыстыка паступова будзе пашырацца, удакладняцца. Нампаліт дывізіёна Тужнікаў адзначаць асаблівы лібералізм («Ліберал ты, Шыянок»), лейтэнант Трухан назаве яго «дзяком дывізіённым».

У адносінах да людзей, да сваіх падначаленых, а гэта галоўным чынам дзяўчаты-зенітчыцы, Павел заўсёды імкнецца быць далікатным, добразычлівым, а стаўшы камсorghам, ён «ні разу не павысіў голас на сяржанта ці радавога, а тым больш—на дзяўчат». Надзелены пачуццём абвостранага маральнага максіmalізму, ён такой жа чысціні адносінаў патрабуе і ад іншых. Больш таго, камсorgh лічыць, што інакш і быць не можа, асабліва калі ты камандзір, палітработнік. На яго думку, камандзір на вайне—гэта «начальнік, бацька, бог...»—усё ў адной асобе.

Шыянок-рамантык умее радавацца жыццю, свайму і іншых. Вось байцы плывуць па Анежскім возеры на баржы. Камсorghа хвалюе казачная белая ноч. Настрой узнёслы і адначасова сумны. Сумны ад таго, што ўсю гэтую красу можна разбурыць за адну хвіліну. Тэма жыцця і смерці ўступаюць тут у яўнае проціборства. І разам з гэтым: «Не, не аднаму мне не спіцца. На носе баржы пад чахло, якім накрыты неразабраны дальнамер,—стоены шэпт, пацалункі.

— Вася, мілы, як я люблю цябе... як люблю... Не кідай мяне, родны мой,—як маленне богу.

— Ну што ты, дурная».

Прагу да жыцця і, як вынік гэтага, прагу да кахання не могуць спыніць ніякія загады, падпісаныя «хоць самім Сталіным». Паўла «захлынула дзівосная хваля радасці ад таго, што яно ўсёпераможнае, неадольнае, каханне, і што тут, на вайне, яно набывае нейкі асаблівы сэнс, асаблівую сілу». Упершыню герой усведамляе, што і яго «выхаваўчая работа» часам можа быць абразлівай, бо «ёсць у ёй нешта такое, што прычыць жыццю, неадольнай сіле яго і як бы памагае... смерці». І як бы апафеозам такіх разважанняў камсorghа служаць словы Калбенкі, якія ён выказаў Паўлу яшчэ ў пачатку рамана: «І любі, Паўлік. Любі, сынок. Жаніся. Плюнь на ўсё наша ханжаства. Выдумалі сабе палітработу: засцерагаць людзей ад любові.

Зазіраем пад чахлы, ці не цалуюцца там нашы падначаленыя. Смешна. У тайну дваіх нават папы не ўмешваліся. Мы, можа, дзесяць мільёнаў, калі не больш, страцілі. Не хутка палічым. Трэба ж глядзець і ў заўтрашні дзень. Палітыкі!»

Дарэчы сказаць, да такой лагічнай высновы ў выніку прыходзіць і Глаша Васіленкава, калі ў гнеўным выбуху крычыць у твар Шыянку: «Ханжы вы!.. Што вы так баіцеся яе, нашай цяжарнасці? Колькі вас палягло! Мільёны. Колькі нам раджаць трэба, каб папоўніць краіну салдатамі, людзьмі. Народ жыць павінен! Жыць!»

Пісьменнік малюе характар камсорга Шыянка ў рамантычным ключы. Герой плача пасля недарэчнай смерці Ліды Асташкі, дзяўчыны, якую ўпершыню пакахаў, горача і аддана. Гора яго ўспрымаецца натуральна, і слёзы тут зразумелыя, як зразумелыя яны, калі Шыянок чытае пісьмо маці Ліды: «Горка-салёны камок захраснуў у горле. Сціснула ў грудзях. Застукала ў скроні. А вочы засцілалі не слёзы, іх, мокрых, не было,—а крыва-вы туман, сухі, калючы да рэзі, да болю». (Дарэчы, пісьмо маці можна аднесці да самых хвалюючых старонак рамана, яно ўспрымаецца як пракляцце вайне і ўсякаму гвалту.) Можна зразумець Шыянка, яго слёзы, калі ён апавядае пра трагічны лёс Жэні Ігнацэвай, ленынградкі-блакадніцы, хоць, можа, і занадта многа экспрэсіі ён укладвае ў тое «новае незвычайнае пачуццё адказнасці за яе—не камандзірскае, не, і не бацькоўскае, а як быццам табе даручылі чужое дзіця, а ты згубіў яго». У незвычайным парыве братоўняй любові да дзяўчыны камсорг усклікае: «Я падтрымаю цябе, сястра мая!» Зразумелыя слёзы героя, калі ён проста глядзіць на камандзіра батарэі Сашу Данілава, «чартоўскі прыгожага цыгана», і яму «ажно да нязвыклых спазмаў у горле, да салодкіх слёз зрабілася сучасна і радасна, што ёсць такія людзі, як Данілаў, і што чалавек гэты—мой сябар». Можна нават зразумець істэрыку Шыянка, што адбываецца пасля весткі Калбенкі. Урач Пахрыцына, не вытрымаўшы здрады капітана Шахоўскага, застрэлілася: «Тады я ўпаў на стол. Ударыўся грудзямі, застагнаў, заскуголіў, завуў. Скамечуў паперы. Біў падлогу нагамі». Але ўжо няпроста паддаецца тлумачэнню логікай і той, на думку героя, звычайны «гуманны» факт, калі ён перад пахаваннем забітага фіна мые апошняму запячканы крывёю твар.

Сам герой тлумачыць сваю празмерную чулівасць тым, што «ўсё гэта ад слабасці, ад таго, што ваявалі яны ў другім эшалоне. Хіба пехацінец у акопе на перадавой плакаў бы над пісьмом ад бацькоў сябра, якога ўчора пахаваў?..» Думаецца, што справа ўсё

ж не толькі ў тым, хто ў якім эшалоне ваяваў, тут, пэўна, мае рацыю і парторг Калбенка, калі заяўляе камсоргу: «Харошы ты чалавек, Павел, але характар у цябе бабскі. Ці гэта ты тут абабіўся са сваім дзявоцым войскам?»

Адчуваецца, каб зрабіць вобраз Шыянка—ідэаліста і рамантыка—больш зямным, шматаблічным, разбурыць арэол прапаведніка-мараліста, пісьменнік знарком ставіць героя ў «адмоўныя сітуацыі». Шыянок, напрыклад, можа без прычыны ўзлавацца і абразіць каханую дзяўчыну—сцэна, калі камсорг, рызыкуючы жыццём, пераходзіць на падбітую баржу: «Што за цялячыя пяшчоты! А яшчэ камсорг! Яна баіцца... Чаго?.. Ты што—забылася, што мы на вайне?» Можна герой праявіць і нематываваную грубасць у адносінах да незнаёмай жанчыны, абазваць яе «фашысткай», а потым зусім спакойна, без сораму за сябе, успрыняць вестку, што гэтая жанчына—праслаўленая падпольшчыца, стрэлачніца станцыі Праскоўя Іванаўна Пляханова.

Але плоскім, без абертонаў Шыянок ніколі не быў.

Глыбокай партыйнай мудрасцю адзначаны вобраз старшага лейтэнанта Калбенкі. Гэта той ідэал партыйнага работніка, на які арыентуецца камсорг Павел Шыянок. «Хораша мець побач такога настаўніка, такога бацьку»,—радуецца камсорг. Павел пастаянна, нават у думках, раіцца з Канстанцінам Панасавічам. У адрозненне ад Шыянка, характар парторга падкупляе сваёй ураўнаважанасцю, адсутнасцю імпульсіўнасці. Калбенка да вайны працаваў сакратаром райкома, быў выключаны з партыі, праўда, пасля яго аднавілі. На жаль, гэтая інфармацыя ці штрыхі біяграфіі не атрымалі належнай увагі, асталіся па-за «кадрам».

Ёсць толькі шматзначнае прызнанне самога Калбенкі, што ён даўно ўжо не рамантык: «...выбілі з мяне рамантыку, як пыл з мучнога мяшка». Але трэба сказаць, што пры тых адносінах, службовых і чалавечых, якія склаўся паміж гэтымі ўвогуле адукаванымі людзьмі, і такая тэма магла б атрымаць больш шырокае асвятленне, ад гэтага толькі б выйгралі абодва вобразы, яны напоўніліся б палітычным зместам.

Некалькі слоў хочацца сказаць і пра характары іншых афіцэраў. Камандзір дывізіёна маёр Кузаеў «выгаворваў» Шыянку «любоўна, пабацькоўску». Начальнік штаба Мураўёў, «сялянскі сын і псіхалогія ў яго сялянская», ён «проста хварэў за людзей», да падначаленых часцей за ўсё звяртаўся не інакш, як «дочки і сыныкі». Нампаліт Тужнікаў, яго ўсё «лічылі прыдзірам, педантам, фармалістам, «коннікам», што скача па паверхні палітычных ведаў, умее ства-

рыць помпу, паказаць сябе»,—усе гэтыя адмоўныя якасці неяк адразу знікалі, калі стала вядома, што маёр адсылае дадатковы паёк сваёй сям'і і асірацелым сем'ям братоў... Я-герой адразу перамяніў да яго адносіны, «адчуў да нампаліта гэтка ж пачуцці як да Калбенкі,—сыноўнія». Шкада, што пісьменнік імкнецца іншы раз адносіны паміж служачымі дывізіёна, камандзірамі і падначаленымі, дзяўчатамі і хлопцамі звесці да ўзроўню адносін бацькоўска-сыноўніх і мацярынска-сястрынскіх.

У кантэксце сучаснай прозы пра вайну вельмі цяжка ўспрымаецца і той факт, што капітан Шахоўскі «не баяўся і не саромеўся расказаць пра сваіх продкаў, што былі военачальнікамі ў Пятра Першага», асабліва ён любіў выхваляцца сваім «княжаскім» паходжаннем перад Зубравым—афіцэрам асобага аддзела. Альбо, напрыклад, зварот камсорга Шыянка да камандзіра дывізіёна: «Расказалі б вы, таварыш маёр, маладым байцам пра сваё жыццё. Няхай бы ведалі біяграфію свайго камандзіра...»

Больш рэалістычнымі ў рамане выглядаюць характары дзяўчат. Сапраўдны трагізм прачытваецца ў вобразах Жэні Ігнацьевай, Глашы Васіленкавай, доктаркі Пахрыцынай, а вось «фінка» Ліка Іваністава і «полька» Ванда Жмур удаліся менш—тут бачыцца нейкая «псіхалагічная недагаворанасць». Калі ж браць раман у цэлым, то трэба сказаць, што адлюстраванне вайны, яе быту, будняў значна выйграюць у трэцяй частцы: сюжэт стаў больш дынамічным, проза набыла мускулістасць, пругкасць.

У тэксце ёсць мясціна, дзе я-герой разважае над сваімі словамі пра ўзнёслую гуманнасць на вайне: «...я, аднак, радаваўся, што не страціў матчынай дабрыні. З вайны вернецца рамантык? Магчыма гэта? Не ганебна будзе жыць з такімі пачуццямі?» І крыху ніжэй—заклучэнне: «Не, быць рамантыкам зусім нядрэнна». Сапраўды, калі гэта датычыць толькі характару героя, то нічога дрэннага тут быць не можа. Але ж у рамане не проста герой, дакладней, галоўны герой, а я-герой. Адрозненне істотнае, бо праз прызму рамантычнай узнёсласці, чулівасці я-героя падаюцца чытачу свет, людзі, падзеі, і ўсё гэта таксама міжвольна трансфармуецца, становіцца іншым, лепшым. Рэчаіснасць адлюстроўваецца апавядальнікам такой, як хацелася яе бачыць герою-рамантыку—палешанай і разам з тым у нечым спрошчанай, узведзенай у ступень «бацькоўска-сыноўніх» адносін. Гэта значыць, ужо ў самой форме адлюстравання закладзена абмежаванне, «неглыбіня» як бы запраграмавана ў самім прынцеце адлюстравання рэчаіснасці—праз апавядальніка-рамантыка.

Аб тым, што «я-форма» далёка не

самае моцнае ў творчасці І. Шамякіна, а Павел Шыянок—не тая постаць, якая б вынесла на сваіх плячах вельмі ж цяжкую нагрузку «героя-апавядальніка»,—слушна адзначаў Г. Шупенька ў цікавай палеміцы з П. Дзюбайлам («Польмя», 1988, № 6). Даследчык тут мае на ўвазе не толькі апавядальніка ваеннага часу, а я-героя наогул. І гэта таксама слушна, бо Шыянок-прафесар мала ў чым адрозніваецца ад Шыянка-камсорга. І праз сорок гадоў па сваім светаўспрыманні ён застаўся такім жа рамантыкам-ідэалістам са схільнасцю да сентыментальнасці, як і раней. Згадайма хоць бы сцэну ў аўдыторыі, калі Павел Іванавіч паведамляе студэнтам аб забойстве Індзіры Гандзі:

«— Дзеці!—нечакана для сябе, а тым больш для іх, студэнтаў, вельмі нязвыкла звярнуўся.—Забілі маці. Устаньце...»

Думаецца, што для выканання тых функцый, якія ўскладзены на Шыянка як героя-апавядальніка, яму перш за ўсё не хапае аб'ектыўнасці, псіхалагічнай глыбіні характару.

Раман тады набірае сілу, калі ўздымаецца ўгору, у філасофію, у агульную думку пра жыццё. Адлюстроўваючы сучасны пласт жыцця, пісьменнік дазваляе герою паразважаць пра сучасныя формы цынізму—цынізму душы, чалавечых адносін, цынізму жыцця наогул—і проціпаставіць усё гэта чысціні і шчырасці чалавечых адносін на вайне, але трэба адзначыць, што не заўсёды ў творы дасягаецца глыбокае ўзаемадзеянне дыялектыкі мінулага і сучаснага, каб вобраз памяці стаў такім жа структурным элементам рамана, як гэта было ў ранейшых творах пісьменніка, да прыкладу, у рамане «Вазьму твой боль».

І ўсё ж праблемы вайны і міру, жыцця і смерці, маральнага ачышчэння чалавека, да якіх І. Шамякін не раз звяртаўся ў сваёй творчасці, загучалі ў новым творы яскрава і адметна.

ГЕНАДЗЬ ШУПЕНЬКА

СЛОВА ХАЛОДНАЕ І САГРЭТАЕ СЭРЦАМ

А л е с ь К а ж а д у б. Лесавік. Аповесці і апавяданні. «Мастацкая літаратура», 1987; Дарога на замчышча. Аповесць. «Малодосць», 1988, № 5, 6.

«Я ўспомніў прыкметы надыходу восені на Беларусі, і нараджалася пачуццё неабсяжнай і чыстай прасторы. Завялыя кветкі пасыпала першым апалым лісцем, і ўжо кружыўся ў цёмнай